

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ЧИСЛІВНИКОВИХ ФОРМ У БІБЛІЙНИХ ТЕКСТАХ

У статті простежено доцільність функціонування числівникових форм у структурі словосполучень та їх семантичного наповнення у біблійному тексті.

Ключові слова: функціонування, форма, граматичне значення, структура словосполучень.

Лилия Гажук-Котик

Специфика употребления форм имен числительных в библейских текстах

В статье прослежена целесообразность функционирования форм имен числительных в структуре словосочетаний, их семантическое наполнение в библейском тексте.

Ключевые слова: функционирование, форма, вариант, грамматическое значение, структура словосочетаний.

Lilia Gazhuk-Kotyuk

Specificity of the use of forms names of numerals in Bible texts

In article their semantic filling in Bible texts in considered and tracked expediency of functioning forms the names of numerals in structure of word-combinations.

Key words: functioning, the form, a variant, grammatical value, structure of word-combinations.

Поняття числа склалося протягом певного часу, коли людина в навколишньому світі вже була здатна абстрагувати від усіх інших властивостей предметів числове значення. Минуло багато часу, поки предмети, що перераховувалися, дали початок числу. Це могло статися тільки на високому рівні людської культури і мислення. Числівники, визначаючи назву чисел, є свідченням величезної абстрагувальної діяльності людського мислення і, можливо, одним із зразків відбиття його, що знаходить свій вияв у мові. Свого часу російський дослідник П. Кузнецов зауважував: „Історія числівників становить особливий інтерес для виявлення специфіки історичного розвитку будови нашої мови. З вивченням числівників в історичному плані пов'язаний цілий комплекс проблем: 1) походження назв чисел та їх взаємовідношення; 2) форми числівників; 3) категорії, що характеризують числівники; 4) відокремлення числівників як частини мови від інших частин мови” [5, с. 169]. Історично числівники не становили окремої граматичної категорії. Вони виокремилися лише в період формування східнослов'янських народностей та їхніх мов. Виділення числівника як окремої категорії належить до давніх часів. Шлях його розвитку і становлення був довгим і складним. Виникнення числівника зумовлене високим розвитком мислення, що посередньо чи безпосередньо пов'язане з економічними і культурними потребами людства, його історією. Про походження і становлення числівників висловлювалися відомі в Україні та за її межами лінгвісти. Їхні міркування стосуються найперше питань виокремлення числівника з-поміж інших частин мови. Так, наприклад, М. Ломоносов виділив числівники в особливий розряд імен, поряд з іменниками і прикметниками, О. Востоков розглядав числівники серед прикметників, інші мовознавці – серед іменників і прикметників. У системі семи частин мови, викладеній В. Виноградовим, числівникові відведено місце окремої частини мови [2, с. 44, 316].

Числівники належать до найбільш абстрагованих і загальних понять. Цілком імовірно, що в різних народів були різні системи лічби. Минув тривалий час, поки людство виробило однотипну сучасну систему лічення.

Як окрема частина мови числівники зберігають ще багато таких рис, що свідчать про їхній зв'язок з іменниками, прикметниками, займенниками. Так, наприклад, іменникового походження назви чисел від *п'яти* до *десяти*, *сорок*, *сто*, *тисяча*, дробові числові величини: *пів*, *третина*, *чверть*, *четверть*, *четвертина* і т. д.; до числівників

прикметникового походження належать назви чисел *два, три, чотири* та назви збірних числівників; числівник *один* – це займенниковий прикметник, який до розряду числівників потрапив значно пізніше, ніж інші числівники прикметникового походження [1, с. 7], хоча „пережитки давніх морфологічних відносин видозмінених, але не до кінця переосмислених, ще збереглися у граматичній системі сучасних числівників” [6, с. 243], і в різних мовах це виявляється більшою або меншою мірою, що переконує в неодночасному оформленні числівника в них.

У давньоруський період на позначення числових понять вживали лічильні імена, для яких були характерні особливості й іменників, і прикметників. Давні лічильні імена протягом історії мови, перетворюючись поступово в сучасні числівники, пройшли складний і довготривалий шлях. Протягом історії кількість і різноманітність числових назв увесь час зменшувалася. Числові назви поступово втрачали свої зв'язки з конкретними предметами, набуваючи абстрактного значення.

Числівники з часом втрачали риси, властиві іменникам та прикметникам. Характерною рисою їх у сучасних східнослов'янських мовах є те, що вони не мають тепер предметності. Назви числівників належать до найдавніших пластів лексики. Згідно з дослідженнями Л. Дровникової, історію числівників можна поділити на три періоди: 1) збереження форм і утворення числівників, які залишилися від спільнослов'янської мови – період до XIV ст.; 2) з XIV ст. по XVII ст. – численні утворення різних форм, що могли використовуватись з різних причин і під різним впливом інших частин мови; 3) початок третього періоду датують кінцем XVII ст., коли створюється сучасна система числівників [3, с. 17].

Числівники входять до одного з найменш змінних шарів словникового фонду мови. Залишки старих систем лічби, зокрема в народному мовленні, виявляються в назвах такого типу: *ко'на, хрес'тець, півко'ни, 'лікоть, 'чисниця, 'око, 'опруг, 'горстка, 'пасмо, 'міток, 'півміток, по'вісмо, 'фальча, 'півфальча, 'кланя, 'кориц* тощо.

З усіх систем, що ними користувалося людство протягом тривалого часу, найпридатнішою і найдосконалішою була і залишається *десятькова* система лічби, в якій кожний вищий розряд числівників включає *десять* одиниць нижчого розряду. Саме числівник *десять* відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні сучасної системи лічби. У сучасній українській мові ми тепер маємо саме таку десяткову систему лічби.

Кількісні числівники є найменуванням абстрактної кількості. Порядкові ж визначають порядок предметів у якійсь послідовності, вони співвідносні за своїми основами з числівниками кількісними. Виняток становлять лише числівники *перший* і *другий*, що не мають спільних основ із кількісними числівниками.

Коріння сучасної системи означення кількості сягає індоєвропейської прамови, в якій ім'я пов'язувалося з вираженням кількості конкретних предметів.

Оскільки числівникові форми вживаються досить часто в священному тексті Біблії, який тлумачить значення того чи того поняття і слова, на нашу думку, доцільним є простежити функціонування числівникових форм у структурі словосполучень та їх семантичне наповнення.

У біблійних текстах фіксована система відповідних значень, які усталились і відповідають певному числу. Так, із десяткової системи лічби числу **один (перший)** відводиться важлива роль як певному числівникові на позначення величності, єдності, цілісності (Бог, Всесвіт, Космос): *Бог один* (Гал. 3:20); *В Господа один день – немов тисяча років, а тисяча років – немов один день!* (2 Пет. 3:8); *І стануть обоє одним тілом, – тим то немає вже двох, але одне тіло*” (Мр. 10:8). Порівн. ще: *Перша із заповідей: „Господь Бог – Бог єдиний”* (Мр. 12:29); *І багато хто з перших останніми стануть, а останні – першими* (Мт. 19:30).

З числівником бінарності (від лат. *bis* – *двічі*) пов'язано поєднання антонімічного, парності, **два (другий, обох)** – приналежності до світоустрою. На сторінках Святого Письма читаємо: *Він Своєю наукою знищив Закона заповідей, щоб з обох збудувати Собою одного нового чоловіка, мир чинивши, і хрестом примирити із Богом обох в одній тілі...* (Еф. 2: 15); *Тоді Він посилав двох учнів своїх...* (Мр. 11:1); *І звелю Я двом свідкам своїм...проорокувати...* (Мр. 11:1, 14:13); *Господь з'явився Соломонові другий раз* (1 Цар. 9:2). Варто звернути увагу на поєднання основних антонімій світу: життя і смерть, добро і зло, світ і темрява, ніч і день; у мові: добрий – поганий, високий – низький, холодний – гарячий; у світоустрої: небо і земля, світ матеріальний і світ духовний.

Грецький філософ Піфагор вважав числівник **три (третій, троє)** досконалим, бо він виражає початок, середину і кінець. На сторінках Святого Письма числом *три* зазначається суть, основа життя й мислення, всього вічного та земного, а також межа між початком та кінцем: *Бо троє свідкують на небі: Отець, Слово й Святий Дух, і ці Троє – Одно. І троє свідкують на землі: дух, і вода, і кров, і троє – в одно* (1 посл. св. Ів. 5:7, 8); *Казали: „Ти, що храма руйнуєш та за три дні будуєш, – зійди із хреста, та спаси Самого Себе!”* (Мр. 15:29); *Була ж третя година, як його розіп'яли* (Мр. 15:25). *Що Він був похований, і що третього дня воскрес за Писанням* (1 Кор. 15:4). *Я – Господь, Бог твій, що карає за провини батьків на синах, на третіх і на четвертих поколіннях тих, хто ненавидить Мене* (Бут. 20:5). З євангельської притчі дізнаємось про попередження Петра Ісусом, що той три рази відречеться від Нього: *„По правді кажу тобі, що цієї ночі, перше, ніж заспіває півень, – відречешся ти три рази від Мене”* (Мт. 26:34). Зазначимо, що крім цього є ще: *три* образи Бога – Трійця; у просторі *три* виміри (тривимірний простір); відображення у граматиці *трьох* часових понять: минулий теперішній і майбутній, граматичної особи (1-ша, 2-га, 3-тя) та граматичних родів (чоловічий, жіночий та середній).

У Святому Письмі числівником **чотири (четвертий)** зазначено поняття сталості, порядку: *Четвертого дня я постив в домі своїм* (Дії св. Ап. 10:30); *А коли він четверту печатку розкрив, я четверту тварину почув, що сказала: „Підійди!”* (Откр. 6: 7); *Так говорить Господь, Бог: „Прилинь, духу, з чотирьох вітрів, і дихни на цих забитих, – нехай оживуть!”* (Єз. 37:9); *І попадали двадцять чотири старці й чотири тварини, і поклонились Богові* (Откр. 19:4). Зауважимо також про існування чотирьох Євангелій: від Матвія, від Марка, від Луки, від Івана. Також чотири сторони світу: північ, південь, схід і захід; чотири стадії людського життя: дитинство, юність, зрілість, старість; чотири пори року: зима, весна, літо, осінь; чотири головні напрямки руху: уперед, назад, ліворуч та праворуч.

Із лексемою **п'ять (п'ятий, п'ятеро)** згадується на сторінках Святого Письма про чудо, учинене Богом: *Він узяв п'ятеро хліба і дві риби, споглянув на небо, поблагословив й поламав ті хліби, і дав учням, а учні народові* (Мт. 14:19); *А року п'ятого будете їсти плід його, щоб помножився для вас урожай його* (Лев. 19:25). А ще порівн.: *Один чоловік, як відходив, покликав своїх рабів... і одному він дав п'ять талантів, а другому два, а тому один, – кожному за спроможністю його* (притча про таланти) (Мт. 25:14); *І коли п'яту печатку розкрив, я побачив під жертівником душі побитих за Боже Слово, і за свідчення, яке вони мали* (Откр. 6:9); *І засурмив п'ятий Ангел, – і я бачив зорю, що спала із неба додола* (Откр. 9:1).

Поєднання різних структурних форм із числівником **шість (шостий)** простежуємо на сторінках Біблії: *„Був то ж день приготування Пасхи, година була – близько шостої”* (Ів. 19:14); *„Від години шостої аж до години дев'ятої – темрява сталась по цілій землі”* (час Ісусового розп'яття) (Мт. 27:45); *„Як у дорозі були вони та наближались до міста, Петро вийшов на горницю, щоб помолитись, о годині десь шостій”* (час видіння Петрові)

(Діян. 10:9); „**Шість** літ будеш сіяти землю свою, і будеш збирати її врожай” (Бут. 23:10); „**Шість** день будеш робити діла свої, а сьомого дня спочинеш” (про визначення відпочинку) (Бут. 23:12).

Числівником **сім** (**сьомий**) у Святому Письмі актуалізовано досить часто: *Праведний сім раз впаде – та зведеться, а безбожний в погибіль впаде* (Пр. 24:16); *Коли він (ворог) говорить лагідно – не вір ти йому, бо в серці його сім огид!* (Пр. 26:25); *Як воскрес Він уранці дня першого в тиждні, то з’явився найперше Марії Магдалині, із якої був вигнав сім демонів* (Мр. 16:9). Порівн. ще: *Сьомого місяця було слово Господнє через пророка Огія* (Откр. 2: 1); *А дня голосу сьомого Ангола, коли він засурмить, довершиться Божя таємниця* (Откр. 10:7); *І скінчив дня сьомого Бог працю Свою, яку він вчинив. І відпочив у дні сьомім від усієї праці. І благословив Бог день сьомий, і його освятив* (Бут. 2:2, 3). З цим числовим значенням також пов’язані біблійні оповіді про сім смертних гріхів (заздрість, жадібність, розпусту, ненажерливість, гордощі, лінощі та злість), за які людина приречена довічно каратися в загробному житті. З філософської точки зору цей числівник вважається досконалим, оскільки існує сім кольорів веселки, сім основних запахів, сім днів тижня і т. д.

Числівникова форма **вісім** простежується у біблійних текстах, у яких згадується про міру наділу та спасіння: *Давай частку на сім чий на вісім, бо не знаєш, яке буде зло на землі* (Екл. 11:2); *І сталося після оцих слів днів за вісім, узяв Він Петра, і Йванна, і Якова, та й пішов помолитись на гору* (Лк. 9:28); *Вони колись непокірливі були, як їх Боже довготерпіння чекало за Ноевих днів, коли будувався ковчег, що в ньому мало, цебто вісім душ, спаслось від води* (1 Пет. 3:20); *Коли ж виповнилось вісім день, щоб обрізати Його, то Ісусом назвали Його, як був Ангол назвав, перше ніж Він в утробі зачався* (Лк. 2:21). Про восьме чудо світу кажуть тоді, коли хочуть звеличити щось, піднести над усім.

Числівник **дев’ять** згадується під час оздоровлення десяти прокажених: *Ісус же промовив у відповідь: „Чи не десять очистилось, а дев’ять же де?”* (Лк. 17:17). Час важких страждань Ісуса Христа зазначено годиною **дев’ятою**: *А від години шостої аж до години дев’ятої – темрява сталась по цілій землі!* (Мт. 27:45); *А коло години дев’ятої скрикнув Ісус гучним голосом, кажучи: „Мій Боже, мій Боже, нащо позоставив мене?”* (Мт. 27:46).

У 27 главі Книги Буття використано числівника **десять** для позначення освяченого наділу Всевишнім: *Всяка десятина худоби великої та худоби дрібної, усе, що перейде під палицею, – десяте буде святість для Господа* (Бут. 27:32). А також: *Візьміть же від нього таланта, і віддайте тому, що десять талантів він має. Бо кожному, хто має, дасться йому та й додасться, хто ж не має, – забереться від нього й те, що він має* (Мт. 25:28); *І сказав Авраам: „Хай не гніває це мого Господа, і нехай я скажу тільки раз цього: Може хоч десять там знайдеться? А Господь відказав: „Не знищу й ради десятиох!”* (Бут. 18:32); *Мудрість робить мудрого сильнішим за десятиох володарів* (Ек. 7:19).

Із зазначенням кількості апостолів, які не зрадили Його, – **одинадцять** (**одинадцятий**) – ідеться на сторінках Святого Письма: *Одинадцять же учнів пішли в Галілею на гору, куди звелів їм Ісус* (Мт. 28:16); *Він з’явився одинадцятьом, як сиділи вони при столі, і докоряв їм за недовірство їхнє та твердосердя, що вони не йняли віри тим, хто воскреслого бачив Його* (Мр. 16:14); *І сталося одинадцятого року, першого дня місяця, було слово Господнє до мене* (Єз. 26:1).

Числова форма, яка пов’язана передусім з євангельськими притчами про дерево життя, зцілення, обрання саме дванадцятьох апостолів Ісусом, – **дванадцять** (**дванадцятий**): *Дерево життя, що родить дванадцять раз плоди, кожного місяця приносячи плід свій* (Откр. 22:2); *Відповів їм Ісус: „Чи не Дванадцятьох Я вас вибрав?”* (Ів.

6:70); *Жінка, що дванадцять літ хворою була, приступила ззаду, і доторкнулась до краю одяжі Його* (Мт. 9:20); *Ісус відповів: „Хіба дня не дванадцять годин?* (Ів. 11:9).

Цікавою є така закономірність із числівником **дванадцять**: *дванадцять* годин має день і *дванадцять* – ніч; *дванадцять* місяців складають рік; *дванадцять* страв готували біля святого вогню на Різдво; *дванадцять* днів між Святим і Щедрим вечором; *дванадцять* апостолів Христа.

Однією із книг Старого Заповіту є **Числа**. Книга чисел розповідає про мандрування євреїв протягом сорока років від гори Сінай, місця отримання ними Сінайського законодавства, до країн землі обітованої – Палестини. У різних перекладах Біблії та в богословській літературі книга має різні назви. Її називають Четвертою книгою Мойсея, виходячи з порядку її розташування в біблійному кодексі П'ятикнижжя. В іудейських релігійних виданнях Тори вона зветься „Вай-Едаббер” („І сказав”) за першим словом цієї книги. У богословській рабиністичній літературі книгу ще називають „Сефер Міспарім” („Книга обчислення”), оскільки в перших її розділах ідеться про облік єврейських племен. При перекладі грецькою мовою книгу було названо „Аріфмі” (Числа). Саме ця назва з грецької увійшла в усі християнські переклади Біблії. Її називають „Нумері” у латинській Вульгаті та романо-германських виданнях або „Числа” в усіх православних слов'янських виданнях [4].

Використання числових значень у біблійному тексті досліджували не раз і мовознавці, і психологи. Відкидаючи різні випадкові зв'язки між явищами і числом (що ми спробували продемонструвати), дійшли висновку, що числове поняття є межею розпізнання, здатності людини до одномірних оцінок. Найрізноманітніші дослідження доводять, що існує психологічна межа обсягу оцінки, тому людина підсвідомо прагне обмежити кількість поділів цілого на частини: чим менше частин, тим зручніше. І не до всіх числових значень ставлення людства однакове така закономірність – воно виявляється як в позитиві, так і в негативному сприйнятті їх.

Література

1. Арполенко Г. П. Числівник української мови / Г.П. Арполенко, К.Г. Городенська, Г.Х. Щербатюк. – К. : Наукова думка, 1980. – 242 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык . Грамматическое учение о слове / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1972. – 615 с.
3. Дровникова Л. Н. Из истории имен числительных в русском языке: Автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук / Л. Н. Дровникова. – М.: Москов. гос. ун-т, 1959. – 17 с.
4. Дулуман С. К. Біблія. Старий Завіт. Книга Чисел // Людина і світ. – 1994. – № 8. – С. 16–20.
5. Кузнецов П. С. Историческая грамматика русского языка. Морфология / П. С. Кузнецов. – М.: Моск. ун-т, 1953. – 306 с.
6. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Об изменении значения и заменах существительного / А. А. Потебня. – М.: Просвещение, 1968. – Т. III. – 551 с.